

LLECCIÓN INAUGURAL DE LINGUA ASTURIANA

Ramón d' ANDRES

El día 7 de febrero pasado, tuvo lugar en el Salón de Actos de nuestra Escuela la Lección inaugural de Lengua Asturiana a cargo del profesor de la asignatura D. Ramón d' Andrés.

Presidieron el acto el Sr. Rector, el Sr. Consejero de Cultura, el Sr. Director de la Escuela y el Sr. Presidente de l' Academia de la Llingua, con la asistencia de profesores, alumnos y público en general.

Señor Reutor, señor Conseyeru de Cultura, señor Direutor de la Escuela de Formación del Profesoráu, Sr. Presidente de l' Academia de la Llingua, autoridaes universitarias, señores profesores y estudiantes, públicu n xeneral:

Ye pa min motivu de gayola y satisfaición el fechu de que, per primer vegada na Hestoria, la fala popular d' Asturias, la llingua asturiana, seya acoyida comu materia independiente nun Centru Universitariu. Quixere aclarar que la mio gayola y satisfaición güéyoles dende varies perspeutives. Per un llau, trátase de poder celebrar un socesu que, ñidiamente, ye tovía escecional, y por eso algama más importancia. Per otu llau, tengo l' enfotu sinceru n qu' esti fechu -el que l' asturianu tea dientru la Universidá d' Asturias- seya nel futuru un fechu tan normal, que nun-y y llevante curiosidaes morboses a naide.

Realmente, ye muncho importante que la Universidá d' Asturias acueya la llingua asturiana, porque ésta ye una realidá que vive xunta nós y que forma parte de nós. Ye importante tamién porque l' asturianu ye una estaya del saber. Mal serviciu diba face-y la Universidá a la ciencia si siguiere escaeciendo o nun almitiendo dientru suyu esti campu de sabencia que ye la llingua asturiana.

Camiéntome que, nesti aspeutu, ye un honor pa la Escuela de Formación del Profesoráu ser Centru pioneru na Universidá d' Uviéu. Non sólo un honor, sinón tamién una necesidá: cuántos maestros aporten a les escueles ensin una conocencia previa del asturianu y s' atopen en munches ocasiones con que la fala de los neños nun igua cola imaxen que teníen de la realidá llingüística, yá que nun se-yos fexera reflexionar sol tema.

Y ye pa min, asegúrovoslo, un honor convertime nel primer profesor universitariu que tien por cometíu esparder peles aules l' asturianu y afondar na so oservación y conocencia.

Quixere, si vos avaga escuchame, facer delles oservaciones sol asturianu, que me prestaría que vos resultaren interesantes. Eses oservaciones voi faceles per entemedies d' unes preguntes, que son éstes: 1. ¿Qué ye lo que se conoz y lo que nun se conoz del asturianu? 2. ¿Cuála ye la situación del asturianu güei? 3. ¿Qué futuru-y espera al asturianu?

1. ¿Qué ye lo que se conoz y lo que nun se conoz del asturianu?

Podemos dicer que l' asturianu conocémoslu abondo bien nel aspeutu llingüísticu, pero conocémoslu permal na so situación real na sociedá, esto ye, nel so aspeutu sociollingüísticu. Vamos espresalo n' otres pallabres.

Del asturianu conocemos muncho bien lo que se refier al so sistema fonolóxicu, a les sos regles morfolóxicques y sintáutiques, al so léxicu. Conozse tamién la variedá fónica, morfolóxica, sintáutica y léxica según les zones xeográfiques d' Asturias. Atópase una conocencia grande so los aspectos llingüísticos del asturianu. Nun ye de baldre que durante esti sieglu, y sobremayera a lo llargo d' estos 50 años caberos, floriaren estudios sobre fales concretes de los conceyos d' Asturias.

En resultancia, tenemos del asturianu una conocencia estensa de la so estructura interna y de les regles de funcionamientu de los sos elementos. (Nun quier dicer, claro ta, que lo persepamos too; ñidiamente, queden coses tapecies, escures y, de xuro, coses ensin descubrir, y per esi camín hai que seguir empobinando los estudios).

Pero el delláu de la estructura de la llingua, atópase l' so usu, el so emplegu. L' asturianu, comu llingua viva que ye, **emplégase**, esto ye, **fálase**. Nun escaemos que l' falar ye una **actividá social** exercida por una comunidá.

Ello ye que n' Asturias hai dos llingües en contautu -castellanu y asturianu-, y qu' esti fechu xenera maneres diverses de falar, que dependen de **quién ye l' que fala, a quién fala, de qué fala o n' qué circunstancies fala**. Esto ye de lo que sabemos perpoco nun nivel científicu.

Lo que nos pasa ye lo siguiente: oservamos coses evidentes tolos díes, pero al nun haber estudios que nos dean datos abondos pa demostrales, nun somos quién a sofitalos con seguranza científica. Unicamente somos a enunciar xeneralidaes, comu, por exemplu: que los mineros suelen falar más asturianu que los profesores d' Universidá; que l' llabrador que **emplega l' asturianu** suel nun querer **emplegalu** cuando fala con un profesor d' Universidá; qu' esi mesmu llabrador tamién escuende, pelo xeneral, el so asturianu cuando tien de falar con un funcionariu nun despachu; que falen más asturianu les persones de clase obrera d' aniciu asturianu, que les persones de clase media o alta; que se fala más na aldega que na ciudá; que falen más asturianu los vieyos que la mocedá, etc.

Too esto sabémoslo o albidrámoslo, pero falten datos xustos y precisos. Falta un proyeutu d' estudiu xeneralizáu y detalláu que nos dea una imaxen lo más ñidia posible del panorama sociollingüísticu d' Asturias. Que nos faiga la

lluz de qué motivaciones, qué creyencies hai embaxu los comportamientos llingüísticos de la xente. Fai falta lluz sobre cómo la llingua xenera comportamientos sociales (y cuálos), y sobre cómo los comportamientos sociales influyen so la manera de falar de la xente y sol sistema llingüísticu. Na faza investigadora, (sacantes delles aportaciones muncho interesantes y meritories), esti aspeutu de la llingua ye un tenebreru con perpoca lluz. Ye un campu d' estudiu cuasi ermu, virxen.

2. ¿Cuála ye la situación del asturianu güei?

Pa responder a esti entrugue con seguranza dafechu, fadría falta -comu yá dixi enantes- tener datos ñidios. De toes maneres, prúyeme llanzar una afirmación que me paez convincente y que pue paecé-ylo tamién a cualquier bon oservador; y ye que l' asturianu güei ye una llingua que retrocede.

Y darréu, paso a matizar esta hipótesis.

—¿Qué quier dicer que l' asturianu retrocede? Ye mui cenciello d' atalantar. Cuandu digo que l' asturianu retrocede, lo que digo ye que fálalu menos xente col pasu del tiempu. Enantes estremé l' aspeutu llingüísticu del aspeutu sociollingüísticu. Torno agora a ello con otra oservación: la vitalidá real d' una llingua muéstrase nos actos de fala concretos, nel actu de falala. Si una llingua, pasu ente pasu, va falándose menos, esto equival al so retrocesu. Y apunto de pasu: el latín tien sistema fonolóxicu, regles gramaticales y léxicu. Pero nun se fala. Apunto tamién qu' una cosa ye qu' hebia más xente que sepa l' asturianu, y otra perdistinta y qu' esa nueva xente lu fale de cutio, tolos díes.

—¿En qué consiste dexar de falar l' asturianu? Nun consiste, comu daquién podría pensar, en qu' una persona fala asturianu y al otru día llevántase falando castellanu. Nun consiste neso, anque quiciabes hai persones -poques, paezme- que lo faigan. Non, nun asocede de sutruco. El dexar de falar asturianu consiste n que los falantes previamente van entemeciendo l' asturianu col castellanu, dando comu resultáu provisional una amestanza de les dos llingües, una fala híbrida chiscada d' interferencies. Nuna noticia de prensa que s' asoleyó hai dellos díes, informábase de los resultaos d' una encuesta fecha n L' Entregu:

el 2,87% dicen falar asturianu

el 4,24% dicen falar castellanu

el 92,89% dicen falar una amestanza d' asturianu con castellanu.

Anque bien ye verdá que nos estudios sociollingüísticos una cosa ye lo que la xente diz que fala, y otra lo que realmente fala, fáisenos que'l resultáu, no que se refier a L' Entregu, ye perclaru. Pela nuesa parte, una encuesta que fexemos equí nesti Centru ente los alumnos d' asturianu, daba resultaos semeyos.

Cuandu nos atopamos con que les dos llingües en contautu (cast. y ast.) nun tán al mesmu nivel de consideranza social, nin se-yos proporciona a les dos xuntes les mesmes posibilidaes sociales, l' asuntu ye claru y cristalín:

gana'l que más puxa. Y equí y agora, la llingua que más puxa ye'l castellanu. En resultancia, el procesu, na exa del tiempu, ye:

asturianu —> amestanza de les dos llingües —> castellanu.

L'amestanza, la interferencia ente les dos llingües, ye'l pasu previu a dexar de falar dafechu l'asturianu (si nun hai ná que lo torne)

—¿Cómu se materializa la interferencia ente les dos llingües? La interferencia, que da comu resultáu esa fala híbrida, nun actúa en tola estrutura al empar. Ye un enquivocu creyer eso. Nel casu de dos llingües asemeyaes ente sí (comu ye'l casu d'Asturies), la interferencia consiste básicamente'n que la llingua alta va **uniformando** la llingua baxa, tarazándo-y a ésta **lo que tien de diferente**. Les interferencies entamen primero per unes zones de la llingua que per otres; les interferencies puen ser más fuertes nunos aspectos de la llingua que n'otros. Pero toes elles empobinen a atayar les diferencies que tien la llingua baxa respeutu de l'alta.

Hai, entós, interferencies nel aspectu fonolóxicu, comu dicer «apúrrime esa caja», en cuentos de «apúrrime esa caxa», que ye lo orixinario; nel aspectu morfosintácticu, comu «me manqué nuna oreya», en llugar de «manquéme nuna oreya», que ye lo orixinario; nel aspectu léxicu, comu «duelme un oju», en cuentos de «duelme un güeyu», que ye lo orixinario (y yá hai persones que-y piden al camareru «sopa de rapé», en llugar de «sopa de pixín»).

Per otru llau, hai qu'estremar la intensidá y frecuencia de les interferencies acordies colos **ámbitos de fala** y según otros factores. Por exemplu, paez ser que les interferencies son más frecuentes nes ciudaes que nos pueblos, ente la xente mozo qu'ente la xente vieyo.

En resultancia, podéis imaxinavos que nun hai una sola fala híbrida sinón qu'hai munches, comu podréis caltriar según lo que dixi.

Fixémonos tamién que la interferencia ye **asimétrica**: hai xente que pasa de dicer «güeyu» a dicer «ojo», pero ye enforma raru'l procesu contrariu (pasar de dicer «ojo» a dicer «güeyu»).

—El procesu que lleva des asturianu a la fala híbrida, y d'ésta al castellanu, ¿ye un procesu sele o rápidu? Ye un procesu sele, cuasi diría seli-quin. P'aprecialu tenemos de comparar xeneraciones de falantes ente sí. El procesu ye sele, comu digo; tanto, que munches vegaes la xente nun se da cuenta d'elli. Y por eso, a abondes persones da-yos la impresión que la situación ye **estática**, que nun camuda nin cambia ná. Y dellos dicen: «Si l'asturianu esiste dende cuántaya y nun se perdió, nun va perdese enxamás». Esto ye un descomanáu error.

Entruguémonos: ¿falábase más asturianu n'Uviéu hai dos siglos, o agora? Si güei en Xixón hai una determinada proporción de xente mozo que fala sólo castellanu, ¿esta proporción yera igual hai un sieglu qu'agora? Si güei nes aldegues de Xixón poques persones dicen «vidaya» (cuasi toes vieyes), ¿quier dicer qu'hai un sieglu yera asina tamién? Más tovía: si tamos viendo que'l fletu suel falar menos asturianu que'l güelu, y solemos oyer que'l güelu del güelu falaba munchu asturianu, ¿nun ye esto ficiu d'un movimientu'n

marcha? Comu vemos, enxamás la castañal tien que nos tapecer el castañéu. Con pallabres más téuniques, diríemos que la sincronía nun tien que nos tapecer la diacronía, esto ye: hai que se fixar nal **aspeutu dinámicu** de los fechos.

—¿Ye irreversible esi procesu? Entrugase esta cuestión equival a facer la tercera de les preguntes con qu' entamábemos:

3. ¿Qué futuru-y espera al asturianu?

El procesu que describí nun ye irreversible. Ye bien cenciello d'atalantar: el camín que lleva del asturianu a l'amestanza de les dos llingües y d'ésta al castellanu, tien torna, porque nun se debe a razones llingüístiques, sinón socioculturales. Ye un pergrande error camentar que lo que tien raigañu sociocultural nun pue iguase, camudase o tornase pa otu llau. Hai una tendencia perniciososa a creer que tolos fechos débense a un motor natural que los empobina pa un llau o otu; ye igual de falso creer que l'asturianu caltiénese estáticu nes atuales condiciones, comu creer que l'asturianu retroceda seya daqué impuesto pola Natura o por fuerces imparables.

Vamos ver con un exemplu cómo nun ye asina. Suponéi qu'un falante d'aldega que diz «caxa» pasa a dicer «caja». Esto deberáse a que-y paez qu'asina ta falando meyor, porque sintiólo dicer na ciudá (onde elli supón que falen meyor), o porque-y lo sintió dicer a un vecín que «tien mundu» y ta «cultiváu», o por otres razones asemeyaes. Lo más posible ye qu'esi falante, la pimer vegada que diz «caja» nun lo faiga espontaneamente, sinón **fixándose no que diz**, poniendo pricurur n falar «bien» y nun dicer «caxa», pa lo cual tendrá creáu l'prexuiçu de que ta mal dicho.

Quiero con esto dexar bien afitao que ye una falsa creyencia pensar que l' que pasa de «caxa» a «caja» lo faiga ensin dase cuenta. Failo por una motivación sociocultural evidente, y esa motivación pue facer que lo que de primeres yera forzao (dicer «caja»), acabe siéndo-y «normal» y espontanio. Y, per otu llau, los falantes del so mesmu pueblu, anque al principiu faigan chancia d'elli por falar «fino» (y asonsañaránlu con burla), llueu ellos mesmos acabarán diciendo tamién «caja». El prestixu ye l'prestixu.

Pues bien, diciemos que l' procesu d'amestanza y perda del asturianu ye reversible, pue tornase. El que de «caxa» pasa a dicer «caja» nes condiciones espuestes enantes, **nun ta escoyendo llibremente**, sinón que ta emburriáu por un refileru de circunstancias que lu lleven a considerar prestixosa la forma «caja» y non-prestixosa la forma «caxa»; una riestra de sentimientos de reparu, vergoña, etc., encargaráse d'afitar esa idea y esi comportamientu. Esto, treslladao al conxuntu de la llingua, significa que, polo xeneral, el falante asturianu qu'escaez la so llingua hasta nun saber falala, **nun fai una eleición responsable**, sinón aguiyada poles circunstancias yá diches.

Afortunadamente, el conxuntu de la población asturiano nun llegó entá a la etapa cabera, la de falar toos sólo castellanu. Eso diba ser l'acabación del procesu, y entós diba ser enforma difícil tornar la situación (casos comu los del Estáu d'Israel, u se restituyó l'usu faláu del vieyu hebréu -modernizáu-, son especiales).

Por eso, tenemos vagar pa tornar la situación, tovía tamos a tiempu. Podréis imaxinar que'l camín nun ye quita-y prestixu al castellanu pa dá-y lu al asturianu. Non. La igua consiste n da-y el mesmu prestixu al asturianu qu' al castellanu.

Permitir qu' a los falantes seyos ufierten les mesmes posibilidáes d' emplegu na sociedá lo mesmo a una llingua qu' a la otra. Tamos lloñe d' eso, comu podréis pescanciar pelo dicho hasta agora; pero ye dafechamente posible y neso tamos enfotaos. Ye llegar a la situación en que dicer «apúrrime esa caxa» o «allégame esa caxa» seya un simple actu d' eleición llibre; les dos llingües tendríen llibertá continua pa facer la so «campañá eletoral» ensin enzancos nin estorbises. Y podría dase'l casu de que quien sólo dicía «caxa»-y preste más decir «caxa», fenómenu bien estrañu na Asturias d' anguañu, lóxicamente. Atopo qu' esto ye lo qu' hai que nomar «democracia del falar», y non otra cosa.

Polo tanto, sí pue tornase la situación de deterioru y pelligru de perda del asturianu. A min préstame afirmalo siempre que paez oportuno, toi perconvencíu que nos afayamos delante de la última oportunidá hestórica de facer del asturianu una llingua normal a tolos niveles. Tendréis notáome a lo llargo d' esti falamientu mío, que nun soi gota triunfalista. Soi cosciente del trabayu descomanáu que queda por realizar. Nun nos ciega'l rixu, y por eso puxamos bonalmente tolo posible pa que les autoridaes atalanten la situación pergrave a que pue llegase si nun se fai ná p' atayar esti estáu de coses, o si se fai perpoco; pa qu' acostinen cola responsabilidá que-yos toca nesta andecha na que toos tamos esbrexando.

A min paezme que'l oxetivu ta abondo claru. El cómo llegar a elli, eso depende de circunstancies diverses. En resultancia, la pregunta que ta embaxu tol problema ye: ¿merez la pena llograr esi oxetivu, o nun merez la pena? ¿ye llamentable que'l asturianu acabe morriendo, o nun perdimos ná por ello? Esti me paez que ye'l fiendu del asuntu. Yo, claro ta, apáutome colos qu' opinen que sí sería doliosu y llamentable dexar morrer'l asturianu por un simple desdexamientu, por nun iguar vies de solución a tiempu.

Esi ye'l motivu pol que ye pa min perprestoso celebrar güei que les autoridaes académiques y polítiques dean pasos tan voluntariosos y responsables comu esti d' acoyer la llingua asturiana nesti Centru Universitariu.

Pela mio parte, prométovos qu' acostacio bonalmente col cometíu. Pa min sería abondo con que les aules d' asturianu foren llugares nos que'l gustu pola nuesa llingua y cultura contribuyera dafechu al levantamientu intelteual y al afitamientu d' un comportamientu racional y de progresu. Paezme que ye la contribución específica que los asturianos podemos da-y a la cultura universal.

Naguando por qu' esti oxetivu mínimu seya posible, nun me queda más qu' agradecevos permunchu'l atención conque m' escuchastis.

Munches gracias.